

ӨЗБЕК, ТҮРКМЕН, ҚАРАҚАЛПАҚ ПОЭЗИЯСЫНДА КӨРКЕМ ФОРМАЛЫҚ ИЗЛЕНИСЛЕР ТАРИЙХЫ

Ogulbay GAYLİYEVA*

Аннотация

Мақалада XX әсир өзбек, түркмен, қарақалпақ поэзиясында шайырлардың көркем излениўшилиги хәм олардың жаңа көркем формаларды жаратыўдағы шеберлиги анықланады.

Таянч Сөзлер: Дәстүрий Форма, Жаңа Форма, Поэтика, Ғәззел, Аруз, Көркем Излениўшилиқ, Шеберлик.

ÖZBEK, TÜRKMEN, KARAKALPAK ŞİİRİNDE SANATSAL FORMLARI ARAYIŞLAR TARİHİ

Özet

Makalede, XX. yüzyıl Özbek, Türkmen, Karakalpak şiirinde şairlerin sanatsal arayışları ve yeni sanatsal biçimleri yaratmadaki yetenekleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Formlar, Yeni Formlar, Şiir, Gazel, Aruz, Sanatsal Arayışlar, Ustalık

THE HISTORY OF ARTISTIC FORM RESEARCHES IN THE UZBEK, TURKMEN AND KARAKALPAK POETRY

Abstract

In the article there are considered the artistic searches of the poets and their skill in creation of new artistic forms in the Uzbek, Turkmen, Karakalpak poetry of the XX-th century.

Key Words: The Traditional Forms, The New Forms, Poetics, A Gazelle, An Ahruz, The Artistic Searches, Skill

Түби бир туўысқан түркий халықлар ерте дәўирлерден бир-бири менен қоңсылас жасап, олар арасында сиясий-экономикалық, мәдений, әдебий байланыслар кең жолға қойылғаны хәммемизге мәлим. Бул қатнаслар дәўир, дәўран өзгерсе де, неше жыллар өтсе де тоқтамай, бүгинги күнге келип кең раўажланып атыр. Әсиресе, әдебиятлар арасындағы байланыс хәр халық дәретиўшилерин бир-бирине жақынластырады. Сонлықтан, әдебиятлардың арасында болып өтетуғын жаңаланыў хәм өзгерислер бир-бирине жақын яки алыс болыўынан қаттый нәзер талантлы дәретиўшилердин жаңаша жол излениўлериниң генетикалық жақынлығы, тәсирлениўи, яғный басқа сөз шеберлериниң өзара байланысы хәм бул процессте кимнендур нелерди үйрениў пайда болады. Әдебий байланыслардың усындай таманларын бүгинги әдебияттаньў илимий көзқарасынан изертлеў актуал мәселелерден бири. Сонлықтан биз бул мақаламызда өткен XX әсир басларында өзбек, түркмен, қарақалпақ поэзияларында шайырлардың

* Доқ. Dr., Filoloji Bilimleri Adayı, Berdak Karakalpak Devlet Üniversitesi, Özbek Filolojisi Fakültesi, Türk Filolojisi Bölümü, el-mek; gaylieva.77@mail.ru

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2544-6191>

дәстүрийликтен жаңашыллыққа қарай көркем излениулері мәселелерін изертлеуді мақсет еттік.

Хәммемизге мәлим, тууысқан халықлар әдебияты ұзақ тарихый дәуірлерден бери өзара жақын әдебий байланыстар себепли бири екіншисиниң әдебий мектебинде жүзеге келген хәдийселерден, бахасыз әдебий дүрданалардың мәни-мазмунынан хабарлы болады. Усы орында Алишер Науайының дәретиушилик әлеминен Мақтымқулы хәм Бердақ сыяқлы шайырлардың илхәм алғанын, хәр еки шайыр да түркий әдебияттың гениал шайыры дәретиушилигинен тәсирленгенин айрықша айтып өтиўге зәрүрлик жоқ. Өзбек хәм қарақалпақлардың хәттеки, өз миллий шайырына айналған, қосықлары бирнеше мәртебе усы тиллерге аударма исленген Мақтымқулы - Пырағының Хийўадағы Шерғазыхан медресесинде билим алғанын көпшилик жақсы биледи. Жақын өтмишке нәзер таслап, XX әсир тарихына итибар берсек те тили, миллий дәстүрлери, үрп-әдетлери жақын хәм хәттеки бир-бири менен куда-қарындас болған өзбек, қарақалпақ хәм түркмен халықларының сөз шеберлериниң арасындағы бирге ислесиулерине гуўа боламыз. Бул хәққында бирқанша илимий мийнетлер де пайда болды. Мәселен, Музаффар Маматқулов «Қадимги туркий адабиәтида тұртлик ва марсия» рисаласында түркий халықларға тән болған тийқарғы көркем формаларынан бири төртликлердиң [Маматқулов, 2006: 60] келип шығыўын үйренеди. Соның менен бирге заманагөй өзбек әдебиятында даўам етип киятырған көркем дәстүрий формалардан рубайы хәм қитъалар мәселесин филология илимлериниң докторы Нодира Афоқова «XX аср ўзбек адабиәтида рубойи ва қитъа» рисаласында Абдулла Авлоний хәм Чўлпон қосықлары мысалында үйренеди [Афоқова, 2005: 5].

XX әсир басларында Хамза, Абдулла Авлоний, Чўлпон, Боту хәм т.б. жаңа дәуир шайырларының дәретиушилигинде классикалық дәстүрлер даўам етти. Классикалық аруз өлшеминиң бул шайырлар дәретиушилигинде көбирек өзиниң сәўлесин тапқанын көриўге болады. Бирақ поэтикалық образларда дәстүрий «гүл», «билбил», «ашық», «мағшук», «рақып» (душпан) сыяқлы бирнеше классикалық әдебияттағы образлар миллий ойғаныў дәуири өзбек әдебияты шайырларының дәретиушилигинде дәстүрийликтен жаңаланыў таманға, яғный социал мазмун пайда бола баслады. Усындай әдебий хәдийселерге итибар қаратқан әдебиятшы алым Қомил Ёкубов: «Хамзаның мухаббат лирикасындағы дәслепки дәретиушилик изленислери классикалық поэзияның дәстүрий эстетик хәм композицион ритмик принциплерине таянады» [Ёкубов, 1989: 28] деген баслы бир пикирди алдыға қояды. Мысаллар көп. Бирақ тек бир ғана Алишер Науайының «Келмади» редибли ғәззели рухын Хамза ғәззелинде де көриўге болады:

Раҳми йўқ, эй бевафо, келмоқчи бўлдинг, келмадинг,

Хаста бу ахволими сўрмоқчи бўлдинг, келмадинг...

Ё мани санга ёмон кўрсатдимү агёрлар,

Шум раҳиб сўзимгами кирмоқчи бўлди келмадинг [Ёкубов, 1989: 5].

Бул ғәззел бир тәрәптен дәстүрий, екіншиден, заманагөй түсиникли өзбек әдебий тилинде баян етилген, үшіншиден, руўхына ғәре яғный мазмунына қарап дәстүрдиң жаңаланғанын да көрсетеди.

Замангөй өзбек поэзиясы менен шуғылланып киятырған әдебиятшы алым, филология илимлериниң докторы Улуғбек Хамдам өзиниң «Янги ўзбек шеърляти» (Жаңа өзбек поэзиясы) китабында жадид шайырлары дәретиушилигинен баслап өзгерген XX әсир өзбек поэзиясында «Жаңа» терминди қолланады. Бул алым да өзгерислердиң мәни – мазмуны, поэзиядағы өлшемниң өзгерийи, олардың тийқарлары, поэзияның поэтикалық қәсийетлерин Хамза, Чўлпон, Ғ. Ғулом, Ойбек, Э.Воҳидов, А.Орипов, Ш.Раҳмон сыяқлы бирнеше шайырлардың дәретиушилиги мысалында изертлейди [Улуғбек, 2012: 304].

Жаңа поэзияда формасы бойынша өзіншелікке ийе пейзаж лирикасына итибар қаратқан әдебиетші бул дәстүрлер Чўлпон тәсиринде Ойбек поэзиясында көзге тасланатуғынын «Наъматақ» қосығы мысалында анализ етеди. Соның менен бирге бул дәстүрдин даўамы ретинде жазады: «Пейзаж лирикасына тап усундай көркем – эстетикалық мақсетлерде қол урыў, кейин А.Орипов, Э.Воҳидов, Ш.Раҳмон, Х.Даврон, У.Азим сыяқлы жетекши шайырларымыз дөретиўшилигинде де дәстүр ретинде даўам етти» [Улуғбек, 2012: 304].

Түркмен әдебиетшісы К.Жумаев өткен әсирдин 60-70-жылларында түркмен поэзиясының жаңаланыўы ҳаққында: «Көркем әдебиет жаңа идеяны сәўлелендириўде болып өткен өзгерислерди, ўақыяларды анық сўўретлеў ушын көркем қураллар, стил таңлайды, жәмийеттеги жаңа қатнастарды, жаңа қахарманларды дўньаға келтириў ушын өтмиш әдебиетимыздың прогрессив дәстүрлеринен дөретиўшилиқ пенен пайдаланыў керек, сол дәстүрлерди пўтинлей өзгерген дәўирге хызмет етиўге бағдарлаў керек болады. Хәзирги заман түркмен поэзиясының биринши қәдемлери де усундай басланған еди» [Жумаев, 1975: 5] – деп айтқан еди.

Өзбек әдебиетине тарихий хәдийселердин тәсири мазмунның өзгерийин талап етеди. Әдебий өзгерис хәм жаңаланыў хәдийсесине мүнәсибет билдирген әдебиетші алым Нодира Афоқова «Жадид шеърйати поэтикаси монографиясында: «Инсан турмысының мазмуны өзгерип барған сайын социал турмыстың жемиси есапланған әдебиеттиң мазмуны да өзгерип барабереди хәм мазмунның өзгериси өз-өзинен форманың да өзгерийин талап етеди» [Афоқова, 2006: 38] – деп белгилейди.

Өзбек классикалық әдебиетине менен өзбек жадид әдебиетинин арасындағы байланыслар, формалық өзгерислер, дәстүр хәм жаңашыллық, классиканың лирикалық жанрларының өзара типологиясы мәселесин үйренген әдебиетші алым Мукаддас Тожибоева «Жадид адиллари ижодида мумтоз адабиёт анъаналари ва маҳорат масалалари» атамасындағы китабында: «Жадид әдебиетинин ўәкиллери классикалық әдебиет тарихы, идея-көркем дәстүрлери және қосық формаларын ХХ әсирдин басларындағы жаңаша шараятта даўам етип, классикалық әдебиетимыздың жанрлық қәсийетлерин өзинин дөретиўшилигине синдирип, классикалық дәстүрлерди жаңалаўға хәрекет етти, әдебий раўажланыў процессинин үзликсизлигин тәмийнледи хәм де миллий ояныў дәўири әдебиетинин принципинде дәстүрий әдебий жанрлар, тымсал хәм поэтикалық элементлерден нәтийжели пайдаланған» [Тожибоева, 2017: 3] – деп келтиредди.

Ғафур Гулом, Б.Кербабаев, К.Гурбаннепесов, Г.Әзизов, И.Юсупов, Э.Воҳидов, А.Орипов, М.Юсуф хәм басқа да дөретиўшилерди улыўмалық жақтан көркем сөз өнерине мехир-мухаббат туйғылары, өз халқына хызмет етиў сыяқлы баслы ўазыйпаны атқарыўында улыўма уйғынлықты, яғный типологиялық жақтан уқаслық – бир пўтинликти пайда етти. Тийкарында әдебий-теориялық жақтан қарағанда хәр қыйлы көркем шығарманың мазмунындағы жаңаланыў көркем излениске алып келеди. Бир-бирине генетикалық жақтан жақын болған миллетлердин әдебиетине арасындағы бул хәдийсениң поэтикалық нызамлықларын үйрениўде индивидуал миллий өзине тән, дөретиўшилердин жасаған аймақ хәм олардың төркинлерине де итибар бериў керек. Улыўма ХХ әсир әдебиетинде да дәстүр хәм өзгерислердин өзара жақынлығы көзге тасланады.

Айрықша белгилеп өтиў орынлы, көркем әдебиетте тема хәм сўўретлеў, форма хәм мазмунды теория ушын жаңа қәделер-нызамларды усыныс ететуғынын қайталанбайтуғын әдебий хәдийселерди жаңа әўлад бурыннан бар болған дәстүрлерди жаңалаған ҳалда жүзеге шығарады. Өзбек поэзиясындағы бурынғы «қызыл сиясат» пафосынан миллий өзликти аңлаў туйғылары сезимлери, ўатанпарўарлық, гөззаллық, жақсылық сыяқлы түсиниклердин поэтикалық анализи ХХ әсирдин 60-70-жылларында хәм айрықша, әсирдин кейинги шерегинде әдебиет майданына кирип келген бир әдебий

әўлад дәретиўшилигинде түптен жаңалана баслады. Айтайық, бурынғы кеңес заманында узақ жыллар Ўатан дегенде бурынғы аўқам түсинилгени ушын:

Менинг икки онам бор,
Иккиси ҳам меҳрибон.
Бири менга сут берган,
Бири эса, иссиқ нон.

(Ўйгун).

- сыяқлы қосықлар киши жастағы балалардың балалық ойлаўына мөхирленеди. Бирақ, усындай жалған қосықлардың өмири узақ болмайтуғынын Эркин Воҳидовтың «Ўзбегим», А.Ориповтың «Ўзбекистон» сыяқлы қасыйдалары менен өз дәлийлин тапты. Қосықтағы Ўатан хэм миллет темасы миллий өзликти аңлаў көзқарасынан алынған дәстүрлер жаңаланды. Замангөй өзбек поэзиясы өзине шекем болған классикалық поэзияның дәстүрлерин замангөй устаз шайырлар тәжрийбелеринде мүнәсип даўам еттирди.

Усындай ўатан темасындағы қосықлар түркмен хэм қарақалпақ поэзияларында да кең орын алды. Мәселен, қарақалпақ әдебиятында С.Мәжитовтың «Шырайлы заман» қосығы, түркмен әдебиятында А.Гулмухаммедовтың «Бағ гөрүнер», А.Кекиловтың «Ватаным» қосықларында жоқарыдағыдай пикирлердиң дәлийлин көрийге болады.

Түркмен шайыры Аман Гулмухаммедовтың:

«Хазар деңиз Амудеря:
Ортара бир умыт берйе,
Учмаха од шайып дуря,
Өңде умытлы «Бағ!» гөрүнер»

(А. Гулмухаммедов «Бағ гөрүнер»).

- деген қасыйда қосық қатарлары дәстүрий қосықларды еслетеди. Онда лирикалық қахарманның өз ўатанында еле раўажланыўдың болатуғынын, келешекке болған исенимин «бағ» символы арқалы суўретленгенин көрийге болады. Бул қосық түркмен жадид әдебиятының үлгилери еди.

Әдебиятшы алым Умарали Норматов “Мустабид тузум шароитида Ватаннинг асл фарзанди саналмиш чин истеедод соҳиблари она-Ватан, халқ қисматидан сўз очганда ғурур, ифтихор баробарида, албатта, шу эл-юртнинг қайғуси билан ёниб қалам тебратганлар; ночор, ожиз ҳолидан ўкинганлар... Шу анъана янги авлод намояндаси Абдулла Орипов шеъриятида хэм ўзгача кўринишда давом этди. Айни шу эл-юрт қайғуси билан йўғрилган шеърлари туфайли хэм шоир эл-юртнинг ўз Абдуллажонига айланди. Ҳатто “Ўзбекистон” қасийдасига хэм шу туйғу кириб келди. Аслида қасида ўз номи билан қасида – мадхия, фахр-ифтихор изҳори” [Норматов, 2015: 196] – деп белгилейди. . Ҳақыйқатында да:

“Чора истаб жанг майдонидан
Самоларга учди унларинг,
Шаҳидларнинг қирмиз қонидан
Алвон бўлди қора тунларинг.
Қонга тўлган кафаним маним,
Ўзбекистон, Ватаним маним”.

деген, қосық қатарлары әўлад бабаларымыздың руўхый ҳалатын өзинде жәмледди. Әдебиятшы алымның пикирлерине қарағанда, А.Ориповтың «Ўзбекистон» қасийдасына

тән пафос хәм өзине шекем болған дөретиўшилердин дәстүрлерин даўам еттириў кәсийети шайырдың “Юзма-юз”, “Ўзбекистонда куз”, “Саратон”, хәттеки “Сароб” сыяқлы қосықларында да сүүретленген.

Усындай әдебий дәстүрлерди даўам еттириў хәм раўажлантырыў түркмен шайыры Аман Кекиловтың:

«Энче агыр гүнлери гечирдин башдан, Ватан,
Гезелди ганлы пенже ичден хем дашдан, Ватан,
Айра дүшдүң ах чекип, доган-гардашдан, Ватан,
Ачылмандв хич вагт гөзүң талашдан, ватан,
Ганлы гөрешде өсдүң дүшмедин гүйчден, Ватан»

(А. Кекилов. «Ватан»)

- формасы бойынша бес қатарлы, мазмуны қасыйда көринисинде жазылған қосық қатарларында лирикалық қахарманның ўатан ҳаққындағы ишки сезимлери, мазмун хәм форма жақтан жаңа бир бағдарды пайда еткенин гүзетиўге болады. Себеби, шайыр өзиниң қосығын классикалық әдебиятта Мақтымқулы, Молланепес поэзияларында ушырасатуғын мухаммес, қасыйда формасына жанаша бир көринис пайда етип, өзиниң бес қатарлы қосығын жазған.

Қарақалпақ шайыры И. Юсуповтың «Ўатан» қосығында:

Мийнеттен, акылдан даңқ абырай алған
Бунда жасар не-не уллы адамлар.
Бирақ, бирер наймыт қол қатса саған, -
Шақырсаң «ләббей» деп, жуўырысып олар,
Кими аттан, кими тахтынан түсип,
Айыплы баладай алдында турар.
«Ўатан» деп отларға түсип хәр киси.
Мылтықтың аўзына қас қақбай қарар!

И. Юсупов. «Ўатан»

деген қасыйда қатарларында ўатанның меҳир-мухаббаты алдында хәммениң бас ийетуғыны, хәттеки, ўатанға жаман иллетли адамлар жаманлық етсе, усы ўатанда жасайтуғын барлық адамлардың олардың алдында жан пийда етиўге де тайын екени образлы сүүретленеди.

Хәммеизге мәлим, Шығыс халықлары классикалық әдебиятындағы бир неше әсирлер даўамында хәким сүрип киятырған дәстүрий көркем формалар, яғный аруз өлшеминде жазылған қосықлар хәм оның классикалық өлшемлерге ылайық келмейтуғын жағдайлары уллы дөретиўши Абдулла Қаххор тәрәпинен сынға алынды [Абдулла Қаххор, 1989: 71-78]. Айтайық, әсиресе, сол дәўир хәм әдебий орталықтың өзінде аруз өлшеминде тийкарланған қосық жанрларында да фәззал шығармалар, қайталанбайтуғын фәззел хәм мухаммеслер жазыўға болатуғынын Э. Воҳидов “Ешлик девони” (Жаслық дийўаны) менен дәлийлледи. Бул шайырлардың дөретиўшилигинде фәззел мазмунын жақтан жаңаша жолға түсти. Классикалық аруз тийкарында жазылған шайырдың “Ўзбегим” қосығы өзбек миллетиниң даңқы хәм өтмишин гимн еткен шығарма сыпатында танылды.

Э. Воҳидовтың қосық шығармасының интонациясы, ритми сыяқлы қосық элементлерине тийисли болған өлшеминде тән “Аруз ва бармоқ” деген қосығы бар:

“Икки шеър

Дафтарнинг икки бетиде,

Бир ёнда – аруз,

Бир ёнда – бармоқ.

Дастхат бир,

Имзо бир шеърлар кетиде,

Лек, ажаб,
 Ҳамиша қилурлар нифоқ.
 Арузий бармоқни
 Тўпори, дейди.
 Сен пастсан, мен сендан –
 Юқори, дейди.
 Бармоқ уни кўхна –
 Харобасан, дер,
 Парвозлар асрида,
 Аробасан, дер.
 Мен эсам
 Ўтмишу келажак аро
 Ўртада қолган бечорадирман.
 Улар юрагимда

Қилса можаро,
 Келиштирмоқ билан оворадирман” [Эркин Воҳидов, 2016: 282].

Қосықты Э.Воҳидов 1977 – жылда жазған. Демек, шайыр бир ўақыттың өзінде классикалық дәстүрлерден ўаз кешийўши емес, жаңа өлшемге де ықласы бәлент. Ол классикалық шайырлар дәретиўшилигиниң тийкары болған дәстүрлерди «ески сарқыт»ға шығарыўды қәлемейди.

Улыўма, аруз қосық формасына сын көзқарас билдиргенлерге Абдулла Орипов, Жамол Камол, Жуманиёз Жабборов, Матназар Абдулҳаким, Абдулла Шер сыяқлы онлаған өзбек шайырлары хәр еки поэтикалық форма усылында дүрдана қосықлар жазыў менен жуўап берди. Олардың арасында аруздың заманағөйлескенин Э.Воҳидов дәретиўшилигинде айрықша ажыралып турады. Ҳақыйқатында да Э.Воҳидов “Аруз ҳақида” деген арнаўлы мақаласында «Ғәзел – курамалы хәм қыйын жанр. Ғәзелден аз сөзде көп мәни берийў, пикир дүрданаларын көркем уқсатыўлар кеңислигинде усыныўды талап етиўши... Аруз әдебиятының, улыўма өнериниң барлық көринислери сыяқлы талант хәм шеберлик, терең ой-пикир және эмоция талап етеди», деген итибарлы пикирлерди жазады [Эркин Воҳидов]. Бундай пикирлерден қосық формасы ушын мазмун зәрүрлигин, және де ең зәрүрлиси талант екени мәлим болады. Өзбекистан Қаҳарманы, Өзбекистан халық шайыры Абдулла Орипов: «Эркин Воҳидов аруздың теберрик есигинде қорғаўшы сыяқлы пайда болды» [Сўз сеҳри, 2006: 11] – деп жазар екен, «Ғәзелге қызыққан жаслар» ушын Э.Воҳидовтың дәретиўшилиги мектеп бола алыў мүмкиншилигин белгилейди, бул жағдайдың өзи де дәстүрлердиң үзликсиз даўамлылығынан дәлийл деп айтыўға болады. Бундай классикалық дәстүрлердиң жаңа замандағы даўамлылығы түркмен хәм қарақалпақ шайырларының дәретиўшилигинде де ушырасады.

Заманағөй түркмен поэзиясында А.Атабаевтың, К.Гурбанмырадовтың, Ө.Эминовтың, А.Маммедовтың бирқанша ғәзеллери бар. Бирақ олар ғәзел формасын бармақ өлшеминде жазды. Мәселен, шайыр А.Маммедовтың:

Ай камат, гүлбеден достуң тарыпыны этсем будур:
 Дили сайрак билбил ялы, сөзлейшинден бес-беллидир.
 Йөрейши бар кәкилик дей, гарайшы лачына меңзәр,
 Мениң оңа ав боланым гөзлейшинден бес-беллидир [Маммедов, 2010: 16].

деген ғәззелинде уқсатыўлар дәстүрий формада сыяқлы емес, ал заманагөй жаңаша – теңеў пайда еткен. Яғный халық дәстанларында гүл – қыз, билбил – жигит символын билдирип келгени хәммемизге мәлим. Бирақ заманагөй шайыр А.Маммедов яр жамалын сүүретлеў дәстүрин сақласа да, өзине тән жаңаша усылда ярдың сыртқы көринисин гүлге меңзеткен, ал оның сөйлеген сөзин бүлбилге уқсатады. Кейинги бәнтте қыздың жүрис-турысы – кәкилик қусға уқсатылып, аллегориялық сүүретлеў басым болса, кейинги қатарда қыздың өзін жақсы көрип қалғанын «оңа ав боланым» деп сүүретлейди. Ол бунда классикалық поэзиядағы сыяқлы «Мен бир қызға ашық болдым» - деген баянламаған әлбетте. Бул хәдийсе, заманагөй шайырлардың көркем изленислери нәтийжесинде дәстүрий формаға жаңаша тус бериў шеберлиги.

Қарақалпақ әдебиятындағы ғәззеллер туўралы пикир жүргизген илимпаз Қ.Жәримбетов «Ғәззеллер еки қатарлы бәнтлерден турады, бул бәнтлерди бәйит деп атайды, уйқаслары: биринши бәнт а а, екиншиси б а, үшіншиси в а болып солай кете береді. Ғәзел аруз өлшемінде жазылады. Бирақ қарақалпақ поэзиясындағы ғәззеллер бармақ (силлабика) өлшемінде жазылады» [Жәримбетов, 2012: 43] - деген пикирлерди билдиреди. Биз изертлеў барысында заманагөй қарақалпақ шайырларының дәретиўшилигинде ғәзел жанрының раўажлантырылғанын, оларды жаңаша мазмун, жаңаша сүүретлеў усыллары менен байытып барғанының гуўасы болдық. Ғәзел алым Қ.Жәримбетовтың белгилегени сыяқлы бармақ өлшемінде жазылған. Мәселен, И.Юсупов, М.Қарабаев, Ә.Өтепбергенов сыяқлы шайырлардың ғәззеллери қарақалпақ поэзиясында оқыўшылар тәрәпинен жақсы күтип алынды. Мәселен, И.Юсуповтың «Өзбек сазы» деген ғәззелинде:

Жүрек тарынан исленген әсбап тар ма деймен,
Саздың ең нәфис ағласы өзбекте бар ма деймен.

Айттым таң самалына, «алып қаш» деп тардың сесин,
Бир шалқытты да қашты, ол да қорқарма деймен.

Титретпей как тарыңды, жаным «Тәнаўар» ғәззал,
Буншелли титретип мени, жазығым бар ма деймен [Юсупов, 1999: 50].

деген ғәзел классикалық поэзиядағы ғәззеллерди еслетеди. Онда баслы тематика мухаббат екени мәлим, бирақ шайыр өз ғәззелин бармақ өлшемде жазып, оның биринши бәйитинде лирикалық қахарманның мухаббат ишки сезимлери дәслепп жасырын көринисте сүүретлеўге ерискен. Яғный, шайыр жақсы көрген қызын дуўтардың тарына уқсатып тәрийп етеди. Классикалық поэзиядағы ғәззеллерде қыз ғәззаллығы улыўмалық түрде сүүретленсе, ал шайыр дәстүрий уқсатыўды жаңаша анық көринисте «Саздың ең нәфис ағласы өзбекте» қолланады. Шайырдың және бир жаңалығы қосықта таң самал образы жанландырылып, ашық қахарманға сырлас, дәртлес етип сүүретленген. Соның менен бирге қосықта шайыр ғәззелинде диалоглық усылда классикалық шайыр Алишер Наўайыға мүрәжаат етеди. Егер оқыўшы бул қатарларда ғәзел мүлкинің султаны Алишер Наўайының ғәззеллерин оқыған болса, шайырдың пикирлерин түсинип жетеди. Сонлықтан, шайыр өз ғәззелинде лирикалық қахарманның мухаббат ишки сезимлерин дуўтардың сазы арқалы символикалық сүүретлеўге ерискен. Қосықтың қурылысы мәселесине келсек, ол классикалық поэзиядағы ғәззеллерге уқсап, а а, в а, г а көринисинде уйқасып, бәнтлердиң кейнинде редифли уйқас қайталанып келеди.

Улыўмаластырып айтқанда, бар болған дәстүрлерди терең өзлестирмей турып, поэтикалық жаңаланыўға ерисип болмайды. Усы мәнисте заманагөй өзбек, қарақалпақ хәм түркмен шайырларының поэзиясында шығыс классикалық әдебиятындағы поэтикалық формалар мазмун жақтан жаңаланды.

Пайдаланылган Әдебиятлар

- АФОҚОВА, Н. (2005). XX аср ўзбек адабиётида рубоий ва қитъа. Тошкент. Фан.
- АФОҚОВА, Н. (2006). Жадид шеърятти поэтикаси. Тошкент.
- ВОҲИДОВ, Э. (2016). Танланган асарлар. “Шарқ”. Тошкент.
- ВОҲИДОВ, Э. “Шоир, шеър, шуур”
- ЁҚУБОВ, Ҳ. (1989). Ҳамза Ҳақимзоданинг ижодий методи ва услуби. Тошкен. Фан.
- ЖӘРИМБЕТОВ, Қ. (2012). Әдебияттанўдан сабақлар. Нөкис. Қарақалпақстан.
- ЖУМАЕВ, К. (1975). Поэзияның идея-мазмунындакы тәзелик. Ашгабат. Ылым.
- ҚАХҲОР, А. (1989). Беш жилдлик. Бешинчи жилд. Тошкент. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва саънат нашриёти.
- МАМАТҚУЛОВ, М. (2006). Қадимги туркий адабиётида тўртлик ва марсия. Тошкент. Янги аср авлоди.
- МАММЕДОВ, А. (2010). Şygug düzlüş görnüşleri we ulgamlary. Aşgabat.
- НОРМАТОВ, У. (2015). Иждокорнинг ҳароратли сўзи. Тошкент. “Turon zamin ziyo”.
- Сўз сехри. (2006). “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” нашриёти. Тошкент.
- ТОЖИБОЕВА, М. (2017). Жадид адиблари ижодида мумтоз адабиёт анъаналари ва маҳорат масалалари. Тошкент. MUMTO’Z SU’Z. 2017.
- УЛУҒБЕК, Ҳ. (2012). Янги ўзбек шеърятти. Тошкент. ADIB. Нашриёти.
- ЮСУПОВ, И. Ө. (1999). саған ашықпан... Нөкис. Қарақалпақстан.